



змогу визначити методи й засоби організації навчальної діяльності студента з орієнтацією на вимоги ключових категорій визначення провідних компетентностей програми DeSeCo і прогнозованих змістом зазначеної підготовки конкретизованих знань і вмінь.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Без'язичний Б.І. Теоретичні і методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.04. Харків, 2016. 40 с.
2. Волобуєва Т.Б. Розвиток творчої компетентності школярів. Харків: Вид. група «Основа», 2005. 112 с.
3. Драч І.І., Чернишова Є.Р. Особливості освітньої діяльності у сучасній вищій школі. Теорія та методика управління освітою. 2010. № 3. URL: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/3/10dramhc.pdf>.
4. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність: підручник. Київ: Вища школа, 1987. 347 с.
5. Коломієць С.В. До питання реформування вищої освіти в умовах інформаційного суспільства. URL: http://finance.academy.sumy.ua/images/stories/docs/K_VM/Kolomiets_001.pdf.
6. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації: матеріали методол. семінару

3 квіт. 2014 р., м. Київ: у 2 ч. / Нац. акад. пед. наук України; редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Лугвий (заст. голови), О.І. Ляшенко (заст. голови) та ін. Київ: Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. Ч. 1. 370 с.

7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики: колективна монографія / Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина, О.В. Овчарук, Л.І. Парашенко, О.І. Пометун, О.Я. Савченко та ін.; під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
8. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
9. Полякова Г.А. Вплив освітнього середовища вищого навчального закладу на формування професійної компетентності фахівця. Вища школа. 2010. № 10. С. 78–87.
10. Щебликіна Т.А. Теоретико-методичні засади моніторингу навчальних досягнень студентів гуманітарних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.04. Харків, 2016. 467 с.
11. The definition and selection of key competencies. Executive Summary. URL: <http://www.oecd.org/pisa/35070367.pdf>.
12. Van Loo J., Semeijn J. (2004) Defining and measuring competences: An application to graduate surveys. Research Centre for Education and the Labour Market, Maastricht University. P. 10.

УДК 355.233.1:355.457(477)

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ЗАХОДИ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Білявець С.Я., к. пед. н.,
доцент кафедри оперативного мистецтва факультету керівних кадрів
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

У статті висвітлено експериментальні заходи щодо впровадження методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін. Для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін передбачено виведення з рівноваги замкнутої системи освітнього процесу ВВНЗ Державної прикордонної служби України шляхом впливу на всі його підсистеми, зокрема підсистему мети і завдань, підсистему результатів формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, підсистему діяльності науково-педагогічного складу навчального закладу. Висвітлено також заходи, що стосувалися підсистеми змісту навчання військово-спеціальних дисциплін, підсистеми корекції змісту навчання військово-спеціальних дисциплін, підсистеми діяльності курсанта, підсистеми контролю результатів формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

Ключові слова: офіцер-прикордонник, професійна компетентність, методична система, підсистема мети і завдань, підсистема діяльності науково-педагогічного складу, підсистема результатів формування професійної компетентності.



В статье освещены экспериментальные мероприятия по внедрению методической системы формирования профессиональной компетентности будущих офицеров-пограничников в процессе обучения военно-специальных дисциплин. Для формирования профессиональной компетентности будущих офицеров-пограничников в процессе обучения военно-специальных дисциплин предусмотрено выведение из равновесия замкнутой системы образовательного процесса вуза Государственной пограничной службы Украины путем воздействия на все его подсистемы, в частности подсистему целей и задач, подсистему результатов формирования профессиональной компетентности будущих офицеров-пограничников, подсистему деятельности научно-педагогического состава. Освещены также меры, касающиеся подсистемы содержания обучения военно-специальных дисциплин, подсистемы коррекции содержания обучения военно-специальных дисциплин, подсистемы деятельности курсанта, подсистемы контроля результатов формирования профессиональной компетентности будущих офицеров-пограничников в процессе обучения военно-специальных дисциплин.

Ключевые слова: офицер-пограничник, профессиональная компетентность, методическая система, подсистема целей и задач, подсистема деятельности научно-педагогического состава, подсистема результатов формирования профессиональной компетентности.

Biliavets S.Ya. EXPERIMENTAL MEASURES ON THE IMPLEMENTATION OF THE METHODOLOGICAL SYSTEM FOR THE PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION TO THE FUTURE BORDER GUARD OFFICERS IN THE PROCESS OF THEIR TRAINING IN MILITARY SPECIAL DISCIPLINES

The experimental measures to introduce a methodological system for the formation of professional competence to future border guard officers in the process of training in military special disciplines are highlighted in the article. The author stresses that the effectiveness of the realization of the tasks assigned to the State Border Guard Service depends on the appropriate training of border guard officers and on the high level of their professional competence. Despite the fact that the subject matter of the research has been studied by scientists, complex development, justification and improvement of the methodological system for the formation of professional competence to future border guard officers in the process of training in combined arms and military special disciplines don't exist at present. In order to develop the professional competence to future border guard officers in the process of training in military special disciplines, it is planned to remove from equilibrium the closed system of the educational process of the high military educational establishment of the State Border Guard Service of Ukraine by influencing all its subsystems, in particular, the subsystem of goals and tasks, the subsystem of the results of forming the professional competence to future border guard officers, the subsystem of the activity of the scientific and pedagogical staff of the educational establishment.

Key words: border guard officer, professional competence, methodological system, subsystem of goals and tasks, subsystem of the activity of scientific and pedagogical staff, subsystem of the results of forming the professional competence.

Постановка проблеми. Державна прикордонна служба України виконує завдання державного значення – забезпечує недоторканність державного кордону. Особливості професійної діяльності офіцерів-прикордонників обумовлені нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність ДПСУ, функціями та принципами діяльності Державної прикордонної служби України, необхідністю діяти спільно з військовослужбовцями Збройних сил України, Національної гвардії України, специфічними умовами виконання професійних обов'язків, а також пов'язані з військовими, правовими, психологічними, соціальними, економічними, культурними, етичними нормами. Сьогодні на діяльності ДПСУ суттєво позначається необхідність посилення їх військово-спеціальних функцій, особливостями сучасної військово-політичної обстановки на сході України і адміністративній межі з АРК. Ефективність виконання поставлених перед Державною прикордонною службою завдань залежить від належної підготовки офіцерів-прикордонників, високого рівня їх професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування і розвитку професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників є предметом посиленої уваги дослідників. Зокрема, у працях В. Балашова, О. Барабанщикова, Д. Іщенко, Б. Олексієнка розглядаються різноманітні аспекти формування та розвитку професійно важливих якостей особистості офіцера. Шляхи підвищення якості загальновійськової та військово-спеціальної підготовки курсантів були предметом дослідження О. Євсюкова, С. Кубіцького, А. Протасова, Е. Сарафанюка, О. Торічного [3]. Теорію і методику організації навчального процесу у вищому військовому навчальному закладі та особливості професійної підготовки курсантів досліджували В. Бачевський, С. Будник, Н. Генералова, Ю. Дем'янюк, П. Дзюба, В. Ягупов та ін.

Важливі для розв'язання проблеми дослідження підходи щодо підвищення ефективності професійної підготовки офіцерів у вищих навчальних закладах містяться у дисертаційних дослідженнях І. Грязнова, О. Діденка [1], О. Євсюкова, М. Мацши-



на, О. Тогочинського, В. Чернявського та інших. Однак комплексного дослідження з питань розроблення, обґрунтування та удосконалення методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін на сьогодні немає.

Метою статті є характеристика експериментальних заходів щодо впровадження методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до завдань дослідження методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін було організовано педагогічний експеримент. На формувальному етапі експерименту для перевірки методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін було вжито заходів відповідно до плану дослідно-експериментальної роботи щодо формування у курсантів професійної компетентності. У різних видах дослідження взяли участь 236 курсантів Національної академії Державної прикордонної служби ім. Б. Хмельницького та 44 представники науково-педагогічного складу. Формувальний етап педагогічного експерименту тривав з вересня 2013 до травня 2017 року. Його було організовано на базі чотирьох факультетів НАДПСУ.

З урахуванням того, що цільовий компонент є основоположним вектором формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін, при організації експериментальної роботи було визначено цілі навчання військово-спеціальних дисциплін відповідно до вимог, викладених в освітніх документах, зокрема в Освітньо-кваліфікаційній характеристиці, ще документи Наказу адміністрації Державної прикордонної служби України № 770 від 28.09.2012 «Про затвердження Переліку посад військовослужбовців Державної прикордонної служби України, що підлягають заміщенню особами офіцерського складу, та граничних військових звань за цими посадами» [2] та ін.

При проектуванні мети і завдань підготовки офіцерів ДПСУ з урахуванням таксономії цілей Б. Блума [5] було враховано специфіку професійної діяльності офіцера-прикордонника, ієрархію посадових обов'язків і функцій, особливості профе-

сійних завдань (задач), що виконують офіцери-прикордонники у процесі охорони державного кордону, а також особливості поетапного їх вирішення на кожному курсі навчання.

Мету навчання військово-спеціальних дисциплін було визначено через передбачуваний результат (образ) діяльності офіцера-прикордонника, тобто через уміння та особистісні характеристики майбутніх прикордонників, необхідні для виконання завдань з охорони кордону. Було поставлено завдання сформувавши такі види діяльності, які передбачають відповідну систему знань і забезпечують їх застосування. Цілі навчання передбачали формування особистісного досвіду – професійної компетентності, що був своєрідним переліком професійних завдань, які повинен вміти виконувати офіцер-прикордонник у сфері охорони та захисту державного кордону. Стратегічні, тактичні та оперативні цілі було визначено як перелік професійних умінь з урахуванням специфіки професійної діяльності офіцера-прикордонника, ієрархії посадових обов'язків і функцій, професійних завдань (задач), що виконуватимуть офіцери-прикордонники у майбутній професійній діяльності, а також поетапного їх вирішення на кожному курсі навчання – формування професійної компетентності молодшого інспектора прикордонної служби (1 курс), інспектора прикордонної служби (2 курс), начальника відділення інспекторів прикордонної служби (3 курс) та начальника відділу прикордонної служби (4 курс).

З'ясування цілей дало можливість належним чином визначити зміст, методи, засоби і форми навчання військово-спеціальних дисциплін, проконтролювати результати навчання офіцерів-прикордонників, що повинні відповідати вимогам нормативних документів. Зокрема, у підсистемі результатів формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників важливе значення мав розвиток індивідуальної відповідальності курсантів не зі страху наслідків, а через бажання і готовність не допустити негативних наслідків. Викладачі звертали увагу на розвиток внутрішньої відповідальності за результатами навчальної діяльності, що пов'язана з почуттям обов'язку, саморегуляцією власних дій та професійною спрямованістю курсанта. У такому випадку відповідальність перетворювала зовнішній обов'язок у внутрішню потребу, що супроводжується переходом зовнішнього контролю до самоконтролю особистості. На перше місце виступав не контроль, а самоконтроль: ступінь досягнення поставлених цілей з вивчення вій-



сьово-спеціальних дисциплін контролювали не так викладачі, як самі курсанти.

У свою чергу у підсистемі змісту навчання військово-спеціальних дисциплін було розроблено відповідний методичний та дидактичний навчальний матеріал, засвоєння якого на 1-му курсі забезпечує підготовку молодшого інспектора прикордонної служби – молодшого прикордонного наряду, підготовку командира відділення механізованого взводу, на 2-му курсі – підготовку інспектора прикордонної служби (старшого прикордонного наряду), підготовку командира механізованого взводу, на 3-му курсі – підготовку начальника відділення інспекторів прикордонної служби (старшого зміни прикордонних нарядів), підготовку командира роти, на 4-му курсі – підготовку начальника відділу прикордонної служби III та IV категорії, підготовку командира батальйону.

При визначенні змісту навчання військово-спеціальних дисциплін було передбачено відповідну систему завдань. Це було необхідно для того, щоб навчати майбутніх офіцерів-прикордонників способів вирішення різних завдань з орієнтацією не тільки на систему знань, але і на систему професійних умінь. У цьому випадку важливими були слова Д. Чернилевського про те, що найбільш ефективним є розкриття конкретизованих цілей навчання на основі різних завдань [4, с. 109]. Викладачі використовували різноманітні типи аудиторних і самостійних завдань, адекватні цілям навчання: тренувальні завдання – підсумкові завдання – комплексні завдання. Зокрема, тренувальні завдання за основними навчально-цільовими питаннями тем ми часто ускладнювали, що потребувало від курсантів умінь приймати нестандартні рішення. Підсумкові завдання стосувалися ключових тем військово-спеціальних дисциплін та змістовно містили нестандартну професійну ситуацію. Такі завдання мали потужний психологічний заряд формування професійного мислення і мотивації.

Щодо підсистеми форм організації навчання курсантів військово-спеціальних дисциплін слід зазначити, що для формування у курсантів професійної компетентності важливе значення мали різні форми занять із військово-спеціальних дисциплін. Так, зокрема, лекція дозволяла належним чином викладати теоретичний матеріал, давати систематизовані основи наукових знань з військово-спеціальних дисциплін, розкривати стан і перспективи сучасної стратегії і тактики, концентрувати увагу на найбільш складних і вузлових питаннях. Семінарське заняття допомагало поглиби-

ти й закріпити знання, набуті курсантами на лекції та у процесі самостійної роботи над навчальною та науковою літературою, прищепити їм навички пошуку, узагальнення, критичного аналізу навчального матеріалу, умінь висувати й захищати свої погляди.

Для забезпечення професійної спрямованості у викладанні військово-спеціальних дисциплін було впроваджено у групі та практичні заняття елементи рольових ігор, комплексних практичних і контрольних-перевірочних занять. У всіх цих випадках було використано елементи рольових ігор, що допомагало моделювати (досліджувати) нові умови оперативно-службової діяльності, шукати нові способи виконання оперативно-службових завдань. Зокрема, використання елементів ділової гри дозволяло відпрацьовувати комплекс питань оперативної підготовки та готовності курсантів до виконання завдань за призначенням, підготовки і ведення оперативно-службових дій, управління органами (підрозділами).

Навчальне питання з використанням етапу ділової гри містило відокремлений елемент роботи органу (органів) управління з організації оперативно-службової діяльності. На групових та практичних заняттях курсанти відпрацьовували окремі елементи ділової гри, зокрема виокремлювали у навчальному питанні тактичний епізод, прийняття окремого рішення, етап підготовки пропозицій, постановки завдань органам (підрозділам). Такий елемент ділової гри охоплював певний період оперативно-службової діяльності під час організації однієї з її форм. Наприклад, це могли бути організація охорони державного кордону, організація спеціальних заходів щодо пошуку правопорушників, організація дій в умовах кризових ситуацій (Тема № 2. «Організація та керівництво оперативно-службовою діяльністю відділу прикордонної служби». Заняття № 9. «Прийняття рішення» з навчальної дисципліни «Тактика прикордонної служби (управління прикордонним підрозділом»).

Під час таких занять курсанти виконували обов'язки командирів підрозділів, офіцерів штабів та інших посадових осіб відповідно до задуму навчання. Це допомагало формувати та вдосконалювати у курсантів умінь і навички з організації та забезпечення бойових дій підрозділів і шляхів розв'язання проблемних ситуацій управління ними. Використання таких елементів ділової гри дозволило виробляти у курсантів швидкість оперативного мислення, творчість, ініціативу, правову свідомість і сміливість при прийнятті рішень та керівництва підлеглими,



відповідальність за якість рішень і планування дій.

Далі у підсистемі корекції змісту навчання військово-спеціальних дисциплін при виборі змісту військово-спеціальних дисциплін, його структурування, побудові нових між- і внутрішньопредметних зв'язків, розробці завдань для аудиторної та самостійної роботи було враховано поточні та перспективні потреби держави та ДПСУ, положення стратегії розвитку освіти, державної стратегії розвитку ДПСУ, форм ведення бойових дій, озброєння, техніки. Так, наприклад, зміст теми № 1 «Охорона державного кордону збільшеними прикордонними нарядами» з навчальної дисципліни «Тактика прикордонної служби (Охорона державного кордону прикордонним підрозділом)» було доповнено питаннями щодо служби прикордонного наряду «Розвідвально-пошукова група», «Група реагування» та «Засідка», тактики дій прикордонників під час виконання завдань з охорони державного кордону у складі збільшеного прикордонного наряду, застосування збільшених прикордонних нарядів з протидії злочинам і правопорушенням на ділянці підрозділу та ін.

У підсистемі діяльності курсанта важливого значення викладачі надавали забезпеченню моніторингу якості навчальної діяльності курсантів, звертаючи увагу на всі її складові, зокрема мотиваційний, операційний, інформаційний та регуляторний компоненти. Викладачі ознайомили курсантів з майбутньою професійною діяльністю та її суспільною значущістю, з вимогами, які вона висуває до їхніх знань і умінь, а також допомагали усвідомлювати ближні (безпосередні) й кінцеві (перспективні) цілі навчання. Детально ми розглядали значення Державної прикордонної служби у системі національної безпеки. Курсанти повинні були засвоїти, що діяльність Державної прикордонної служби необхідна для забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України, провадження діяльності щодо протидії адміністративним правопорушенням на державному кордоні та транскордонним злочинам.

Для розвитку операційного компонента навчальної діяльності курсантів, урахувавши, що практично вся навчальна діяльність є системою навчальних завдань, викладачі підбирали відповідні навчальні завдання репродуктивного, продуктивного, частково-пошукового, творчого або дослідницького типів. Такі навчальні завдання забезпечували засвоєння системи засобів, необхідних і достатніх для успішної на-

вчальної та професійної діяльності. Йдеться насамперед про засоби діяльності, що засвоювали курсанти при вирішенні різних видів завдань: це рефлексія, контроль, орієнтування у завданні. Педагоги звертали увагу насамперед на усвідомлену роботу курсантів щодо засвоєння алгоритму вирішення завдань, їх умінь оцінити свої навчальні дії, знання та набуті навички, легкість, швидкість, якість виконання навчальних дій та операцій.

У підсистемі контролю результатів формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін було враховано потенціал системи внутрішнього забезпечення якості освіти у ВНЗ ДПСУ. Зокрема, велике значення мав збір інформації про потенціал абітурієнтів відповідно до державних вимог акредитації програм підготовки фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів (бакалавр, спеціаліст, магістр) та ВНЗ загалом. Зокрема, для визначення якісного потенціалу майбутніх офіцерів-прикордонників ми враховували статистичні дані, їх академічну звітність, результати навчальних досягнень курсантів на різних етапах навчання тощо.

Важливою складовою системи внутрішнього забезпечення якості освіти у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін стало розроблення і впровадження системи оцінювання навчальних досягнень курсантів. Система оцінювання навчальних досягнень майбутніх офіцерів-прикордонників стосувалась усіх форм організації контролю за навчальною діяльністю: фронтальної, групової, індивідуальної, комбінованої та самоконтролю. Ми використовували потенціал усіх видів контролю, зокрема усного та письмового, комплексне використання яких забезпечувало належну об'єктивність та диференційованість контролю.

У системі внутрішнього забезпечення якості освіти в академії важливе значення мало також формування етосу, що не сприймає академічної нечесності. Викладачі роз'яснювали курсантам сутність поняття «академічна нечесність», а також таких ганебних явищ, як фабрикація та фальсифікація даних, хабарництво в академічній сфері, академічний саботаж, професорська нечесність, академічне шахрайство, плагіат та ін. Наприклад, з курсантами було проведено бесіди на такі теми: «Шість фундаментальних цінностей», «Академічна добродішність», «Академічний етос у демократичному суспільстві», «Протидія академічній недобродішності», «Підказка товаришеві – допомога чи нечесний вчинок?» та ін.



Проведення публічних роз'яснювальних кампаній дозволило ознайомити курсантів з сутністю та перевагами академічної доброчесності, з фундаментальними цінностями академічної спільноти, зокрема чесністю, довірою, справедливістю, повагою, відповідальністю та мужністю [6]. Курсанти вели мову про труднощі співжиття у деморалізованому оточенні, відзначали важливість атмосфери, в якій не толерується нечесність. Важливими виявились бесіди про шляхи досягнення успіху, зокрема обманом чи чесною працею, про методи протидії списуванню.

Загалом такі обговорення дозволили донести та проінформувати курсантів щодо важливості принципів академічної доброчесності у рамках навчального процесу та наукової діяльності, ознайомити їх з основними принципами «академічної доброчесності», а також показати шляхи впровадження цих принципів у ВВНЗ, що необхідне для підвищення якості освіти та формування нових суспільних цінностей.

Висновки. Для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін використання методичної системи в експериментальній роботі передбачало виведення з рівноваги замкнутої системи освітнього процесу ВВНЗ ДПСУ шляхом впливу на всі її підсистеми, зокрема підсистему мети і завдань, підсистему результатів формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, підсистему діяльності науково-педагогічного складу ВВНЗ, підсистему змісту навчання військово-спеціальних дисциплін, підсистему корекції змісту навчання військово-спеціальних дисциплін,

підсистему діяльності курсанта, підсистему контролю результатів формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

Перспективами подальших наукових розвідок є визначення результатів впровадження методичної системи формування у майбутніх офіцерів-прикордонників професійної компетентності у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діденко О.В. Теоретико-методичні засади формування здатності до професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2009. 533 с.
2. Про затвердження Переліку посад військовослужбовців Державної прикордонної служби України, що підлягають заміщенню особами офіцерського складу, та граничних військових звань за цими посадами: наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 28.09.2012 № 770. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1757-12/page>.
3. Торічний О.В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання: монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2012. 536 с.
4. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе: учеб. пособие для вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 437 с.
5. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook 1: Cognitive Domain. New York: David McKay Co. 1956. 207 p.
6. Fishman T. The Fundamental Values of Academic Integrity (2nd edition). International Center for Academic Integrity, Clemson University. URL: http://www.academicintegrity.org/icai/assets/AUD_Integrity_Quotes.pdf.